

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑΙ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΑΙ
ΤΕΧΝΙΚΑΙ
ΕΚΔΟΣΙΣ

ΣΠΟΥΔΑΙ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΤΗΣ ΕΝ ΠΕΙΡΑΙΕΙ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΝ ΕΤΟΣ
1983

ΙΟΥΛΙΟΣ-ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1983

ΛΓ'
ΤΟΜΟΣ

ΑΡΙΘΜ.
ΤΕΥΧΟΥΣ **3-4**

ΑΠΟ ΤΟ LAISSEZ-FAIRE ΣΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ Ο LEVIATHAN

Του κ. ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ Α. ΣΑΡΑΝΤΙΔΗ,
Καθηγητή της 'Ανωτάτης Βιομηχανικής Σχολής Πειραιώς

Εισαγωγή

Στο σημερινό κράτος 30-60% τοῦ 'Ακαθάριστου Ἐθνικοῦ Προϊόντος δαπανάται μέ τόν ένα ἢ τόν ἄλλο τρόπο ἀπό τον δημόσιο τομέα. Ἀπό αὐτό τό υψηλό ποσοστό 15-30%, τό μισό περίπου, δαπανάται στό τομέα της κοινωνικῆς πρόνοιας και μέριμνας, δηλ. σέ αξιόλογα (merit) και κοινωνικά αγαθά, δπως ἡ υγεία, ἡ ἐκπαίδευση και ἡ εἰσοδηματικὴ υποστήριξη.

Ἡ διαπίστωση αὐτὴ εἶναι πάρα πολὺ σημαντικὴ. Σημαντικὴ των τάσεων των ἀποφάσεων **τῶν πολιτῶν**, πού ἐκδηλώνονται μέ τὴν ψήφο, **των πολιτικῶν**, πού προσπαθοῦν να ανταποκριθοῦν ἢ και να υπερβάλλουν τὴν ἀπό μέρους τῶν πολιτῶν ζήτηση και **τῶν γραφειοκρατῶν**, πού προσπαθοῦν να αὐξήσουν τὴν δύναμη τους γιὰ διαφόρους λόγους. Ἡ σημασία δμως τῆς αὐξήσεως τῆς συμμετοχῆς τοῦ δημόσιου τομέα ποικίλει και διαβαθμίζεται οπωσδήποτε ἀνάλογα μέ τό στάδιο οικονομικῆς, κοινωνικῆς και πολιτικῆς ἀναπτύξεως τῆς κοινωνίας. Ἡ περί κράτους φιλοσοφία και τό δόγμα βπαιξαν σημαντικό ρόλο στό καθορισμό τῆς κρατικῆς δραστηριότητος και φυσικά στον ἀνταγωνισμό τῶν κοινωνικῶν και πολιτικῶν ιδεῶν. Ἡ διαμόρφωση τοῦ κοινωνικοῦ κράτους εἶναι ἀποτέλεσμα μιας σειρᾶς διεργασιῶν μέσα στην δυναμικὴ τῆς ἐξέλιξης τῆς οργανώσεως τῶν κοινωνικοοικονομικῶν πραγμάτων.

Τόν δημόσιο τομέα θα μπορούσαμε να τόν παρομοιάσουμε μέ μία βιομηχανία πού παράγει δημόσια, κοινωνικά ἢ οἰονεὶ κοινωνικά αγαθά. Καί τό ἐρώτημα πού τίθεται εἶναι κατά πόσον ἡ παραγωγή αὐτῶν καὶ γενικότερα ἡ κρατικὴ «παραγωγικὴ» δραστηριότητα ὀδηγεῖ σέ μια Παρετιανὴ ἀριστοποίηση τῆς δλης διαδικασίας ἀποφάσεων παραγωγῆς καὶ καταναλώσεως μέσα στό σύστημα τῆς πολιτικῆς διακυβερνήσεως, οποιοδήποτε καὶ αν εἶναι τό σύστημα αὐτό.

Ἀπό πλευρᾶς οικονομικῆς θεωρίας ἡ διαφορά μεταξύ τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ δημοσίου τομέα εἶναι διτὴ ἡ παραγωγή καὶ κατανάλωση στό πρώτο ἀξιολογεῖται **στην ἀγορὰ** καὶ χρηματοδοτεῖται ἀπό τόν καταναλωτὴ μέσα ἀπό τὴν λειτουργία τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν, ἐνώ στον δεύτερο χρηματοδοτεῖται καὶ ἀξιολογεῖται κατά βάση ἀπό τὴν **πολιτικὴ διαδικασία**. Στην πρώτη περίπτωση ἡ διαδικασία τῆς ἀγορᾶς μέ

τον ανταγωνισμό φέρνει στην επιφάνεια τις ατομικές προτιμήσεις κατά αμεσότερο τρόπο από ό,τι ή πολιτική διαδικασία, ή οποία κάλλιστα μπορεί να οδηγήσει σε μονοπωλιακή κατάσταση, χάρη βέβαια κάποιου «κοινωνικού καλού». "Ας μή λησμονούμε όμως ότι και ή πολιτική διαδικασία μπορεί να στηρίζεται στον ανταγωνισμό των πολιτικών κομμάτων σε μια πολυκομματική δημοκρατία.

Ἡ έννοια του Κράτους

Κάθε είδος κρατικής οργάνωσης και πολιτικοκοινωνικού συστήματος υποτίθεται διτ αποβλέπει στην μεγίστευση της κοινωνικής ευημερίας, στην αριστοποίηση τοῦ συστήματος. Ὁ σκοπός δμως αυτός είχε διαφορετικό περιεχόμενο, διαφορετικά μέσα επιτεύξεως του και διαφορετική αποδοχή από τους πολίτες στην διαδρομή τοῦ Ιστορικού γίνεσθαι.

Ἡ έννοια τοῦ κράτους περιέχει τό στοιχείο τής εξουσίας και της υποταγής και πολλές φορές τής βίας — άλλωστε αυτή είναι η ετυμολογία τής ελληνικής λέξεως «κράτος». Ἐν τούτοις οἱ πολίτες δέν μπορούν να φανταστούν τό κράτος χωρίς τήν έννοιαν τής δικαιοσύνης. Στον Ἐπιτάφιο τοῦ Περικλέους ή πολιτική και φιλοσοφική σκέψη των Ἑλλήνων καθορίζει ως σκοπό τοῦ αθηναϊκού πολιτεύματος τήν ελευθερία και ισότητα τών πολιτών. Κατά τους Ρωμαίους νομομαθείς και Ἰδιαίτερα κατά τον Κικέρωνα, ή βασική κατάσταση τών πολιτών είναι ή ἴσότητα. Οἱ ιδέες τοῦ Κικέρωνα επηρέασαν τόν Αυγουστίνου πού διετύπωσε διτ δέν μπορεί νά υπάρξει κράτος χωρίς δικαιοσύνη. Τό κράτος είναι **Res Publica**. Ἡ δικαιοσύνη περιορίζει τήν άσκησιν τής εξουσίας και τής βίας πού προκύπτουν κυρίως από τό θετό δίκαιο. Ἡ μεσαιωνική κρατική (φεουδαλική) εξουσία βασίζεται σε ένα συμβόλαιο τοῦ άρχοντα μέ τόν λαό. Τό δίκαιο εδών χωρίζεται σε θείο (φυσικό) και ανθρώπινο (θετό). Μέ τόν διαφωτισμό, τήν κατάλυση τοῦ φεουδαλισμού και τήν διάδοσιν τών περί φυσικοῦ δικαίου διδασκαλιών οδηγηθήκαμε στό κράτος τοῦ «Laissez-Faire». Το Laissez-Faire είναι μια επανάσταση στις προηγούμενες φεουδαλικές δομές, πράγμα πού οἱ σύγχρονοι έχουν τήν τάση νά ξεχνούν. Ἡ δημιουργία τοῦ άστικοῦ κράτους και τοῦ «κεφαλαιοκρατικοῦ» συστήματος μέσα στις τελευταίες δεκαετίες τοῦ 18ου και μέσα τό 19ο αἶώνα συνδέθηκαν μέ τήν πρώτη βιομηχανική επανάσταση, πού κορύφωσε τήν οικονομική ελευθερία τών πολιτών και περιόρισε τό κράτος στό ρόλο τοῦ «νυχτοφύλακα».

Τό σύγχρονο κράτος είναι πια πιό πολύπλοκος οργανισμός πού δέν στηρίζεται σε ένα δόγμα, άλλα δανείζεται από πολλές πολιτικές και οικονομικές φιλοσοφίες. Τό σύγχρονο δυτικό κράτος προστατεύει τήν ιδιοκτησία, τις ατομικές ελευθερίες και τήν αξιοπρέπεια τών πολιτών, άλλα συγχρόνως εγγυάται και τήν ευημερία και τά κοινωνικά δικαιώματα τών οικονομικώς ασθενέστερων. Ἐτσι παρουσιάζεται μία εξελικτική πορεία προς τό κοινωνικό κράτος.

Ἡ κατά τό 19ο αἶωνα αναπτυχθεῖσα **μαρξιστική αντίληψη** βλέπει τό κράτος νά έχει τήν μορφή πού τοῦ δίνουν οἱ παραγωγικές (υλικές) σχέσεις και λειτουργίες μέσα στην κοινωνία. Τό κράτος στό κεφαλαιοκρατικό σύστημα εξυπηρετεῖ τά συμφέ-

ροντα της άρχουσας τάξης και υπάρχει γιατί υπάρχει πάλη των τάξεων. Όταν μέ την επανάσταση του προλεταριάτου επικρατήσει ή αταξική κοινωνία, τότε τό κράτος παύει νά υπάρχει, γιατί εκλείπει και ό λόγος υπάρξεως του.

Άπό τό «Laissez-Faire» στό κοινωνικό Κρότος

Τό κράτος του Laissez-Faire στηρίζεται στην πλήρως ελεύθερη οικονομία, χαρακτηριστικό τής οποίας είναι ή λειτουργία της **ανταγωνιστικής αγοράς**. Οί αποφάσεις γύρω από τί θα παραχθεί, σέ ποια ποσότητα, πώς θα παραχθεί και πώς θα διανεμηθεί παίρνονται ελεύθερα μέσα στην αγορά με τόν μηχανισμό τών τιμών, χωρίς καμιά παρέμβαση. Στο φιλελεύθερο κράτος του 19ου και τών άρχων τοῦ 20ου κυριαρχεί ή αντίληψη διτ υπάρχει αρμονία τοῦ ιδιωτικού συμφέροντος μέ εκείνο του κοινωνικού και τής κοινωνικής ευθύνης, σύμπτωση τοῦ καθήκοντος μέ τό ίδιο συμφέρον. Ότι είναι καλό για τα έπί μέρους άτομα είναι καλό και για τό σύνολο τών ατόμων, τήν κοινωνία. Έδώ έχουμε οπωσδήποτε μια μεταφυσική αντίληψη τών πραγμάτων και έτσι μια διάκριση μεταξύ λογικής και γεγονότων.

Τό κύριο όργανο επιλύσεως τών οικονομικών προβλημάτων είναι ή ανταγωνιστική αγορά και αυτό προσδίδει τόν αυτοματισμό στό σύστημα τής ελεύθερη οικονομίας. Στην ανταγωνιστική αγορά τό οριακό κόστος παραγωγής συμπίπτει μέ τήν τιμή τών αγαθών, ή οριακή χρησιμότητα τών αγαθών συμπίπτει μέ τήν θυσία τής τιμής πού αγοράζεται τό αγαθό και ό οριακός λόγος υποκαταστάσεως μεταξύ δύο αγαθών ίσοῦται προς τόν οριακό λόγο μετασχηματισμοῦ των στην παραγωγή και φυσικά προς τό λόγο τών τιμών τους. Έτσι ή λειτουργία τής ανταγωνιστικής αγοράς πληρεί τις Παρετιανές συνθήκες άριστοποιήσεως πού οδηγούν στην πλέον αποτελεσματική λειτουργία τής οικονομίας, κάτω από τόν περιορισμό τής καμπύλης παραγωγικών δυνατοτήτων τής οικονομίας.

Η διδασκαλία τής θεωρίας τής ευημερίας (Welfare Economics) πού κατεδείκνυε τήν άποτελεσματικότητα της λειτουργίας τής ανταγωνιστικής αγοράς στηριζόμενη στις άριστοποιητικές αρχές τοῦ Pareto έγινε επίσης εργαλείο και στά χέρια τών σοσιαλιστών, όπως υποστηρίζει ό **I.M.D. Little**. Τις ίδιες αρχές χρησιμοποίησαν και Ευρωπαίοι σοσιαλιστές για νά καταδείξουν τήν δυνατότητα άριστοποιητικής λειτουργίας τών θεωρητικών σοσιαλιστικών μοντέλων τους (όπως οι Barone, Lange, Dickinson, Dobb, κ.ά.). Οί L. Von Mises, Hayek και Robbins ύπεστήριξαν αντίθετα τήν αδυναμία τής σοσιαλιστικής οργανώσεως νά επιτύχει άριστη κατανομή τών πόρων. Τό πρόβλημα φυσικά δέν έγκειται στην θεωρητική απόδειξη τής δυνατότητας ή μη επιτεύξεως τής άριστοποιήσεως σέ κάθε σύστημα, άλλα στην πραγματική απόδοση κατά τήν λειτουργία και τήν απώλεια ή μη βαθμών ελευθερίας τών ατόμων.

1. "Ας έλθουμε όμως στην λειτουργία τοῦ κράτους τοῦ «Laissez-Faire», τοῦ συστήματος τής ανταγωνιστικής αγοράς. Στο πραγματικό κόσμο μας υπάρχουν στοιχεία πού αλλοιώνουν τήν λειτουργία και παραβιάζουν συνεπώς τις άριστοποιητικές συνθήκες τοῦ ανταγωνιστικού συστήματος και οδηγούν στην λεγόμενη αποτυχία τής αγοράς (Market Failure). Τέτοια στοιχεία είναι: (α) ή παραγωγή δημοσίων αγα-

θών, (β) ή ύπαρξη εξωτερικών οίκονομιών και άντιοίκονομιών, (γ) οι αύξουσες αποδόσεις κλίμακος παραγωγής και (δ) ή ατελής πληροφόρηση και οί αβεβαιότητες στην αγορά. Είναι γνωστό δι ή αποτελεσματική λειτουργία της ανταγωνιστικής αγοράς απαιτεί τήν ανυπαρξία αυτών τών στοιχείων. Στην πραγματικότητα όμως αυτά υπάρχουν. Στην παραγωγή υπάρχουν τόσο μονοπωλιακά και όλιγοπωλιακά στοιχεία, όσο και αβεβαιότητα. Επίσης συχνά παρατηρούμε τό φαινόμενο τής διαστάσεως μεταξύ ιδιωτικού και κοινωνικού κόστους παραγωγής, όπως και τήν διάσταση μεταξύ Ιδιωτικής και κοινωνικής ωφέλειας.

Οί απέλειες τής αγοράς μπορούν να εξαλειφθούν τόσο μέ τήν καλούμενη **έσωτερύευση** (Internalisation), όσο και μέ τήν **κρατική παρέμβουση**. Ή πρώτη αποσκοπεί στην ευθυγράμμιση τοῦ Ιδιωτικού οριακού κόστους προς τό αντίστοιχο κοινωνικό ή τήν ευθυγράμμιση τής Ιδιωτικής προς τήν κοινωνική οριακή ωφέλεια μέ κάποιο τρόπο τιμολογήσεως τών στοιχείων τών εξωτερικών επιδράσεων. Ή δεύτερη περίπτωση αναφέρεται σέ κάποιο σύστημα φορολογίας και επιδοτήσεων πού μπορεί νά οδηγήσει στην ανωτέρω ευθυγράμμιση ή και τήν άπ' ευθείας άπό τό κράτος ανάληψη παραγωγικών δραστηριοτήτων, όπως είναι έργα υποδομής και επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας ή μονοπωλιακές επιχειρήσεις.

Ή παρεμβατική πολιτική τοῦ κράτους βλέπεται διαφορετικά ανάλογα μέ τήν κοσμοθεωρία τοῦ καθενός μας. Οί σοσιαλιστές τήν βλέπουν ολοκληρωτικά είτε κεντρικά κατευθυνόμενη, είτε αποκεντρωτικά έστιαζόμενη στην κοινωνία και όχι στο άτομο. Οί φιλελεύθεροι τήν βλέπουν σαν διορθωτική τοῦ συστήματος τής ανταγωνιστικής αγοράς. Ή ύπαρξη στοιχείων πού εμποδίζουν τήν αποτελεσματικότητα λειτουργίας τής αγοράς είναι ό μόνος δικαιολογητικός λόγος παρεμβατικής κρατικής πολιτικής κατά τόν Ρίγου.

Και τό ερώτημα πού προκύπτει είναι: ύπάρχει δυνατότητα μέ συλλογική πολιτική απόφαση στις οίκονομίες τών δυτικών δημοκρατιών νά προκύψουν προϋποθέσεις και θεσμοί για τήν υπερνίκηση τής κακής λειτουργίας τής αγοράς; Ό τρόπος αντιμετώπισεως τοῦ προβλήματος είναι ή **ψηφοφορία**. Ένα δημοκρατικό σύστημα ψηφοφορίας μπορεί νά δώσει τους επιθυμητούς και τους διαζευκτικούς τρόπους επιτεύξεως τοῦ σκοποῦ. Κάθε πολιτικό κόμμα παρουσιάζει τους σκοπούς του και τα μέσα επιτεύξεως τών σκοπών. Οί πολίτες δέν ενδιαφέρονται μόνο φυσικά για τους σκοπούς, άλλα και για τα μέσα επιτεύξεως των. Μπορεί νά συμφωνούμε στους σκοπούς, άλλα νά διαφωνούμε στα μέσα πού επιλέγονται. Οί σκοποί και τά μέσα όμως δέν είναι αρκετά και ικανά νά εξασφαλίσουν τήν επιτυχία τοῦ συστήματος. "Αν δέν ληφθοῦν ύπόψιν οί περιορισμοί πού τίθενται σέ κάθε κοινωνικοοικονομικό πρόβλημα και οί όποιοι αναφέρονται κυρίως στην ανεπάρκεια τών παραγωγικών πόρων και τις ανθρώπινες αδυναμίες. Τό σύστημα τής αγοράς προσπαθεί μέ τό μηχανισμό τών τιμών, νά επιτύχει τήν εκλογίτευση και τήν άριστη κατανομή τών πόρων βασιζόμενο στις **ελεύθερες ατομικές επιλογές**. Τό σχεδιασμένο σύστημα διατείνεται δι επιτυγχάνει τήν άριστη κατανομή μέ τις σκιάδες ή **υπολογιστικές τιμές** και τήν **κοινωνική ευθύνη**. Ή αντικατάσταση όμως τοῦ ανταγωνισμού και τών ατομικών επιλογών άπό τήν κοινωνική ευθύνη προσδίδουν στο σύστημα αυτό ένα είδος αδράνειας, δ-

πως υποστήριξαν οι φιλελεύθεροι. Κατ' αυτούς τό κράτος δέν πρέπει να εξαφανίζει τό άτομο χάρι της κοινωνικής ευθύνης, άλλα θα πρέπει να κάνει τους πολίτες να αισθάνονται **την δική τους ευθύνη**. Οί συνειδητοί πολίτες δημιουργούνται μέ τήν πρόοδο και εξέλιξη των κοινωνιών, μέ τήν προσπάθεια αναβαθμίσεως τοῦ πολιτιστικοῦ επιπέδου, όπως δημιουργήθηκαν σέ τόσες χώρες τῆς Δ. Ευρώπης, και όχι μέ τήν επιβολή (Command).

II. Ἡ αντίληψη τῆς ατομικής ευθύνης καί τών ελευθέρων επιλογών τών πολιτών, μαζί όμως μέ τήν αναγνώριση τῆς θεραπείας κοινωνικών αναγκών για μια πιο ανθρώπινη στάση στην παραγωγή, οδήγησαν εξελικτικά τήν ακραία μορφή τοῦ Laissez-Faire σέ μια μορφή μικτής οίκονομίας μέ το δνομα **κοινωνικό κράτος** (Welfare State). Η εξέλιξη αυτή όμως ξυμώθηκε καί αναπτύχθηκε μέσα στό πλαίσιο τών βασικῶν ἀρχων τῆς αστικής δημοκρατίας, Ὅπως αυτή προέκυψε ἀπό τήν κατάργηση τών απολυταρχικῶν καθεστώτων καί τοῦ φεουδαλισμοῦ. "Ἄλλωστε είπαμε παραπάνω δι τὸ Laissez-Faire ἦταν μιὰ επανάσταση. Ἡ εξέλιξη αυτή μας οδήγησε σέ μια δημοκρατία ελευθέρων επιλογών μέ τήν καθολική ψηφοφορία, μέ διάλογο μεταξύ τών διαφόρων ομάδων πιέσεων (Pressure Groups) καί μέ κοινωνικά συμβόλαια.

Ἡ κρατική παρέμβαση είχε, όπως είπαμε, τήν θεμελίωση της στην ἀνάγκη αποτελεσματικότερη λειτουργίας τῆς αγοράς, τήν ἐξάλειψη τών ατελειῶν της στην πράξη καί τήν ἀνάγκη παραγωγῆς κοινωνικῶν αγαθῶν. Ἡ παραγωγή αὐτῶν τών αγαθῶν όμως για να εἶναι εφικτή πρέπει να πεισθούν οί πολίτες νά φέρουν τό κόστος. Αυτό οδηγεί σέ κάποιο ἐξαναγκασμό εκείνων πού αρνούνται νά συμβάλουν στην παραγωγή κοινωνικῶν αγαθῶν καί αυτό μέ τη σειρά του οδηγεί σέ μιὰ **δημοκρατική ἀποδοχή τοῦ ἐξαναγκασμοῦ** (Democratic acceptance of coercion).

Ἡ δημιουργία τοῦ κοινωνικοῦ κράτους ἦταν ἡ προσπάθεια τροποποιήσεως τών δυνάμεων τῆς αγοράς προς τρεις κατευθύνσεις:

- (α) Ἐγγύηση ενός μίνιμουμ εισοδήματος στους εργαζομένους,
- (β) Μείωση τῆς ἀνασφάλειας.
- (γ) Ἐξασφάλιση σέ δλους τους πολίτες χωρίς διακρίσεις, ορισμένων κοινωνικῶν υπηρεσιῶν πού θεωρεῖται ἀπαραίτητη ἡ παραγωγή τους ἀπό μέρος τοῦ κράτους.

Σημαντικό τμήμα τών δραστηριοτήτων τοῦ κράτους αποτέλεσαν τά **κοινωνικά προγράμματα** πού σέ ορισμένες χώρες τοῦ δυτικοῦ κόσμου ἔλαβαν τεράστια ἀνάπτυξη. Στις ΗΠΑ συνολικά προγράμματα κοινωνικής ἀσφαλίσεως είχαμε μέ τό New Deal ἀπό τό 1935 καί προγράμματα ἀμοιβῶν καί βοήθειας στους εργαζομένους για τά εργατικά ατυχήματα πριν ἀπό τό 1920. Τό φάσμα παροχῆς ἀπό τό κράτος κοινωνικῶν υπηρεσιῶν υγείας, παιδείας, πρόνοιας για τά παιδιά, τις μητέρες καί τους ηλικιωμένους, παροχῶν ἀνεργίας κατέστη τόσο ευρύ σέ πολλές χώρες, ὥστε νά μιλάμε για πρόνοια ἀπό τό «ἀίκνο μέχρι τόν τάφο» («from cradle to grave»). Ἡ σχεδίαση καί εφαρμογή τέτοιων προγραμμάτων κοινωνικής ευημερίας συνεπάγεται ἕνα τεράστιο κόστος καί συλλογική πολιτική ἀπόφαση. Ὁ ανταγωνισμός τών πολιτικῶν στην προσπάθεια τους νά κερδίσουν ψήφους ἦταν ἕνας πρόσθετος παράγοντας, πέραν τών φιλοσοφικῶν θεμελιώσεων, για παραπέρα διόγκωση τών δαπανῶν για κρατικές υπηρεσίες, Ἐνα εἶδος δηλαδή πλειοδοσίας. Αυτό όμως δημιουργεῖ εκείνο πού ονομάζουμε δημοσιονομική κρίση.

Ἡ επέκταση τοῦ δημόσιου τομέα δέν εἶχε μόνο σκοπό τήν ἄρση τῶν ατελειῶν της αγοράς, δηλαδή τήν πιο αποτελεσματική λειτουργία αὐτῆς μέσω τοῦ καταναμητικοῦ ρόλου τοῦ κράτους, ἄλλα και τήν επέμβαση στην συμπεριφορά τῶν οἰκονομούντων ἀτόμων. Ἐνα εἶδος δηλαδή ἔλεγχου, ὅπως εἶναι για παράδειγμα ἡ προστασία τοῦ καταναλωτικοῦ κοινοῦ. Δέν μπορεί ὅμως ὁ καταναλωτής να προστατεύσει τόν εαυτό του ἀπό τήν βλαπτική συμπεριφορά τοῦ παράγωγου; Ἡ ἀπάντηση εἶναι διττές φορές ὁ καταναλωτής δέν ἔχει τις ἀναγκαῖες πληροφορίες ἢ γιά νά τις ἀποκτήσει απαιτεῖται κόστος πού δέν μπορεί νά τό φέρει. Ἐτσι τό κράτος ἄμεσα ἢ ἔμμεσα τόν προστατεύει με ἕνα σύστημα πληροφορήσεως ἢ ἕνα σύστημα ἔλεγχου και κανονισμῶν. Ἡ παρέμβαση τοῦ κράτους μέ τό σύστημα αὐτό προστατεύει και τήν υγεία τῶν καταναλωτῶν και τήν ἀσφαλῆ και υγιεινή εργασία τῶν εργαζομένων, πράγμα πού οδηγεῖ σέ αὔξηση της ευημερίας τους.

Παρά τήν επιθυμητή ἔλλογη παρέμβαση τοῦ κράτους, ἡ επέκταση τοῦ δημόσιου τομέα υπῆρξε τέτοια πού σέ πολλές περιπτώσεις δημιούργησε **αναποτελεσματικότητα** (X-Inefficiency). Ἡ **θεωρία της δεύτερης ἀριστῆς λύσεως** (Second best solution) καταδεικνύει διττές ἡ παρεμβατική κρατική πολιτική μπορεί νά χειροτερεύσει τήν κατάσταση πού δημιουργήθηκε ἀπό ἀτέλειες της αγοράς. Ἡ ἀποδοχή της κρατικῆς πρωτοβουλίας μέ ἀνέλεγκτες πολιτικές ἀποφάσεις μπορεί νά παρομοιαστεῖ κατά τόν **Stigler** (Βραβείο Νόμπελ) μέ τό βραβείο πού δίνεται ἀπό τόν Ρωμαῖο αυτοκράτορα στον δεῦτερο ἀπό δύο διαγωνιζομένους παίχτες μουσικῶν κομματικῶν ἔχοντας ἀκούσει μόνο τόν πρῶτο.

Πολλοί οἰκονομολόγοι και πολιτικοί φιλόσοφοι δέν ενδιαφέρονται μόνο γιά τήν ἀναποτελεσματικότητα τοῦ δημόσιου τομέα κατά τόν καταναμητικό ρόλο αὐτοῦ, ἄλλα εστιάζουν τήν προβληματική τους στίς συνέπειες τοῦ **κρατισμοῦ** ἐπάνω στην ελευθερία τῶν πολιτῶν. Μετά τήν τεράστια επέκταση τοῦ δημόσιου τομέα ἐπιβάλλεται ἡ συζήτηση και ὁ προβληματισμός ἐπάνω στίς συνέπειες, οξύτερα μάλιστα στην περίπτωση ἐκείνη πού ἀναφαίνονται ολοκληρωτικές τάσεις στην κυβερνώσα παράταξη. Σκεφθεῖτε λοιπόν ἐδώ τήν τύχη τῶν εργαζομένων στο δημόσιο τομέα πού διαφωνοῦν πολιτικά μέ τήν κυβέρνηση. Ἡ μή συμμόρφωση προς τήν φιλοσοφία της **θα** συνεπάγεται τήν ἀπόλυση. Μή υπάρχοντος δέ ἰδιωτικοῦ τομέα ἢ υπάρχοντος ἄλλα ἀμυδροῦ, οἱ διαφωνοῦντες ἀπολυόμενοι καταδικάζονται στον «ἕξ ἀσιτίας» θάνατο. **Τόν** κίνδυνο τοῦ κρατισμοῦ στό σύγχρονο κράτος τό θίξαμε γιατί νομίζουμε διττός ὁ περιορισμός τῶν ἐλευθεριῶν τοῦ ἀτομοῦ μέ τήν συρρίκνωση της ἀτομικῆς πρωτοβουλίας και ἡ ἐπαπειλούμενη δημοσιονομική κρίση εἶναι τό σημαντικότερο πρόβλημα γιά τις ἐλεύθερες κοινωνίες.

Ἡ διόγκωση τῶν δημοσίων δαπανῶν

1. Ἡ διόγκωση τοῦ δημοσίου τομέα πού προέκυψε ἀπό διάφορους λόγους πού ἀναφέραμε προηγουμένως οδηγεῖ στον **Leviathan** τῶν δημοσίων δαπανῶν. Ἡ ἐρμηνεία και ἀνάλυση τοῦ φαινομένου ἀπό οἰκονομικῆς πλευρᾶς μπορεί νά γίνει τόσο μέ μια μακροοικονομική, ὅσο και μέ μικροοικονομική προσέγγιση. Στην πρώτη περί-

πτώση θα μπορούσαμε να αναφέρουμε τα αναπτυξιακά υποδείγματα, τόν νόμον του Wagner και τήν ανάλυση των Peacock και Wiseman. Στην ανάλυση των **αναπτυξιακών υποδειγμάτων** ή δημόσια δαπάνη συσχετίζεται μέ τά διάφορα στάδια οικονομικής αναπτύξεως. Κατά τά πρώτα στάδια ή δαπάνη για δημόσιες επενδύσεις είναι υψηλή, ως ποσοστό τής συνολικής επενδυτικής δαπάνης, λόγω δημιουργίας υποδομής (δρόμοι, συγκοινωνίες, υγεία, παιδεία). Στα ενδιάμεσα στάδια οί δημόσιες δαπάνες γίνονται συμπληρωματικές των ιδιωτικών. Κατά τό στάδιο τής «ωριμότητας» οί δημόσιες δαπάνες άφοροῦν περισσότερο δαπάνες παιδείας, υγείας και προνοίας. Στο στάδιο τής «μαζικής καταναλώσεως» (Massconsumption) τό βάρος μετατίθεται σέ δαπάνες προγραμμάτων εξασφαλίσεως του εισοδήματος, στή αναδιανομή του, κ.λ.π. Έτσι ή δαπάνη μπορεί να αυξηθεί σημαντικά. Τό χαρακτηριστικό τών διαφόρων δημοσίων δαπανών είναι δι μέ τόν καιρό αποκτούν μια ανελαστικότητα, ή οποία, όπως δλοι γνωρίζουμε, δημιουργεί δημοσιονομικά προβλήματα.

Ο Γερμανός **A. Wagner** πρώτος ερεύνησε εμπειρικά τήν ανάπτυξη τών δημοσίων δαπανών σέ σχέση προς τό εθνικό εισόδημα κατά τόν 19ο αιώνα. Κατά τόν Wagner ή επέκταση του δημόσιου τομέα οφείλεται στό γεγονός δι οί αγορές γίνονται συνεχώς πολυπλοκότερες και ή αστυφιλία προκαλεί τέτοια προβλήματα πού μόνο ή κρατική παρέμβαση μπορεί να λύσει. Οί δαπάνες αυξάνουν ταχύτερα του εθνικού εισοδήματος, γεγονός πού δείχνει δι ή εισοδηματική ελαστικότητα ζητήσεως είναι μεγαλύτερη τής μονάδας και Έτσι τά δημόσια αγαθά, όπως ή υγεία, ή πρόνοια, ή παιδεία και οί πολιτιστικές υπηρεσίες είναι ανώτερα αγαθά. Η ανάλυση του Wagner φυσικά δέ μας δίνει καμιά θεωρία συλλογικής ή δημοσίας επιλογής.

Η ανάλυση τών **Peacock και Wiseman** αναφέρεται στην χρονική όδευση τής δημόσιας δαπάνης και στηρίζεται επάνω στην πολιτική θεωρία τών κρατικών δαπανών. Οί κυβερνήσεις αρέσκονται να δαπανούν περισσότερα χρήματα και οί φορολογούμενοι πολίτες να μή επιθυμούν να πληρώνουν περισσότερους φόρους. Έτσι ή θεώρηση τής σχέσεως κυβερνήσεως και εκλογικού σώματος οδηγεί σέ μιά ανάλυση τής κυβερνητικής συμπεριφοράς πού λαμβάνει υπόψη της τους ψηφοφόρους. Υπάρχει ένας περιορισμός πού οδηγεί στην συσχέτιση τελικά δαπάνης και εισοδήματος.

Η **μικροοικονομική προσέγγιση** αναλύσεως τής δημόσιας δαπάνης Εγκείται στην ανάλυση ζητήσεως και προσφοράς τών δημοσίων και κοινωνικών αγαθών. Αναλύονται οί προσδιοριστικοί παράγοντες τής ζητήσεως, ως και παράγωγοι και αυτόνομοι παράγοντες τής προσφοράς τών αγαθών αυτών. Στο παιχνίδι τής προσφοράς και ζητήσεως παίρνουν μέρος οί πολιτικοί, οί γραφειοκράτες και οί πολίτες. Σέ μιά αντιπροσωπευτική δημοκρατία ή ζήτηση θεωρητικά μπορεί να εκδηλωθεί από τό αποτέλεσμα τής ψηφοφορίας, από τις ομάδες πίεσεως και από άλλους παράγοντες. Οί πολίτες πρόθυμα ζητούν δημόσιες δαπάνες, άλλα απρόθυμα δέχονται να πληρώνουν τό κόστος. Οί πολιτικοί για ψηφοθηρία υπόσχονται τήν προσφορά δημοσίων αγαθών, άλλα κατά τήν άσκηση τής εξουσίας ευρίσκονται μπροστά στό δίλημμα πραγματοποίησεως τών υποσχέσεων και εξευρέσεως τών πόρων χρηματοδότησεως. Οί πολιτικές αποφάσεις πού παίρνονται από πολιτικούς θά εκτελεστούν από

τους γραφειοκράτες. Αυτοί ενεργούν πολλές φορές κατά ένα αυτόνομο τρόπο που μπορεί να ερμηνευτεί από τις **συμπεριφορικές** θεωρίες, όπως θα δοῦμε και παρακάτω.

Είναι επόμενο να υπάρχουν διαφωνίες ως προς την εξέλιξη των δημοσίων δαπανών αν αυτές είναι αποτέλεσμα των προτιμήσεων των πολιτών ή αν είναι αποτέλεσμα της δυνάμεως της γραφειοκρατίας ή και συνδυασμός τούτων. Μπορούμε να κατατάξουμε τους διαφωνούντες σε δύο κατηγορίες: σε εκείνους που στηρίζονται στην πλευρά της ζήτησης (Demand-side model) και σε εκείνους που στηρίζονται στην πλευρά της προσφοράς (Supply-side model). Δέν πρέπει βέβαια να ξεχνάμε καθόλου την επίδραση του Keynes στην εξέλιξη των κρατικών δαπανών. Θα ήταν όμως σφάλμα να αποδώσουμε σε αυτόν τον μεγάλο φιλελεύθερο προθέσεις, άλλες από εκείνες που επέβαλε η Μεγάλη Κρίση για την αντιμετώπιση της ανεργίας.

Έκτός από τους πολιτικούς, οι όποιοι ωθούνται αλλά και εξωθούν τους ψηφοφόρους για περισσότερες κρατικές δαπάνες και που είναι απρόθυμοι να φέρουν το βάρος της φορολογίας, υπάρχει και ένας άλλος εξηρημένος τυπικά παράγων, αλλά που πολλές φορές δρα αυτόνομα και που είναι η **γραφειοκρατία**. Οι πολιτικές αποφάσεις παίρνονται από τους πολιτικούς και εκτελούνται από τους γραφειοκράτες. Ο θεωρητικός της γραφειοκρατίας **Max Weber** την βλέπει σαν την έκφραση της εκλογίκευσης περιέχουσα τα στοιχεία της ειδικεύσεως, της ιεραρχίας και των κανόνων. Είναι ο Ιδανικός τόπος της τέλει ιεραρχίας των εκπαιδευμένων επαγγελματιών της διοικήσεως που δέν κομματίζονται, δέν παίρνουν μέρος στις πολιτικές αποφάσεις, αλλά διοικούν αμερόληπτα, **Sine ira et studio**. Αυτή είναι η κλασική άποψη.

Η γραφειοκρατία έν τούτοις έχει δύο σημαντικές συνέπειες. Τήν αύξηση της δυνάμεως στα χέρια των γραφειοκρατών και τήν αποστέρηση της διοικήσεως από τα χέρια των πολλών (δπως ακριβώς είδε ο Mannheim τήν αποστέρηση τής ιδιοκτησίας από τά χέρια των πολλών). Ο Μαρξ υπεστήριξε δι τή μετάβαση από τον καπιταλισμό στον σοσιαλισμό θά γινόταν μέ τήν καταστροφή τής γραφειοκρατίας γιατί ή διοίκηση θά περνούσε στα χέρια των εργατών. Ο Weber και ο Schumpeter αντίθετα πίστευαν δι μέ τό πέρασμα αυτό θά αυξανόταν ή γραφειοκρατία.

Οί γραφειοκράτες έχουν πολλές φορές μια αυτονομία στην λήψη αποφάσεων γιατί δημιουργήθηκε μιά γιγαντιαία γραφειοκρατική μηχανή επάνω στην οποία στηρίζεται ή κυβέρνηση και ή οποία προμηθεύει πληροφορίες και εκτελεί προγράμματα. Έτσι δημιουργείται μιά εξάρτηση τής πολιτικής εξουσίας από τήν μηχανή αυτή. Χαρακτηριστικά τής γραφειοκρατίας είναι δι μέσα στο σύστημα της δέν αναπτύσσεται κανείς ανταγωνισμός, δπως στον ιδιωτικό τομέα, άλλ' αντίθετα αναπτύσσεται ένας αγώνας για εξουσία, κοινωνική αναγνώριση, υψηλό μισθό και ασφάλεια. Έτσι αναπτύσσεται ή έννοια του κερραριστά γραφειοκράτη που σκοπό έχει τήν μεγιστοποίηση δι του κέρδους, άλλα τής παραγωγής υπηρεσιών και έτσι διευρύνεται ο αριθμός των κρατικών υπαλλήλων, των υπουργείων και κρατικών υπηρεσιών. Αυτή τήν έννοια δίνει στην γραφειοκρατία ή σύγχρονη **συμπεριφορική θεωρία** (Williamson, Ames, March, Niskanen). 'Ανάλογη είναι και ή θεωρία τής τεχνοδομής (Technostructure) του Oalbraith. Τό σημαντικό συμπέρασμα δμως που προκύπτει από

διάφορες μελέτες (Graicunas και Ames, Tullock, C.N. Parkinson) είναι ότι η αύξηση της γραφειοκρατίας οδηγεί σε φθίνουσα αποδοτικότητα αυτής πέρα από το σημείο αυτό. 'Αποτέλεσμα είναι η σπατάλη πόρων σε βάρος του ιδιωτικού ανταγωνιστικού τομέα.

II. Η εξέλιξη των τρεχουσών δημοσίων δαπανών κατά τα τελευταία 80 έτη ήταν ραγδαία. 'Από 5% στις αρχές του αιώνα μας αυτές άναρικήθηκαν στο 50% περίπου του 'Ακαθάριστου 'Εθνικού Προϊόντος (GNP) στις περισσότερες χώρες του δυτικού κόσμου. 'Από στοιχεία του 'Οργανισμού Ευρωπαϊκής Συνεργασίας και 'Αναπτύξεως (OECD) το ποσοστό των τρεχουσών δημοσίων δαπανών, ως και το ποσοστό των κρατικών εσόδων, επάνω στο GNP έχει ως έξης:

Χώρες	Τρέχουσες δημ. δαπάνες ως % του GNP	Τρέχοντα δημ. έσοδα ως % του GNP
Αυστραλία	30% (1980-81)	33%
Αυστρία	44 (1981)	47
Βέλγιο	53 »	44
Καναδάς	38 »	38
Δανία	55 »	51
Φιλλανδία	35 »	39
Γαλλία	46 »	46
Γερμανία	44 »	44
'Ελλάς	35 »	30
'Ιρλανδία	44 (1979)	38
'Ιταλία	46 (1981)	39
'Ιαπωνία	25 (1980)	28
'Ολλανδία	56 (1981)	56
Νορβηγία	44 »	52
Πορτογαλία	31 (1976)	28
'Ισπανία	29 (1980)	30
Σουηδία	60 (1981)	59
'Ελβετία	30 (1980)	33
'Ην. Βασίλειο	42 »	41
Η.Π.Α.	34 (1981)	34

Στα ανωτέρω ποσοστά δαπανών δέν περιλαμβάνονται οι δημόσιες επενδύσεις πού σε μερικές χώρες είναι αρκετά υψηλές. Χαρακτηριστικό του ανωτέρω πίνακα είναι τά σχετικά χαμηλά ποσοστά ορισμένων βιομηχανικών χωρών ('Ιαπωνία, 'Ελβε-

τία, Καναδάς, ΗΠΑ) από τήν μια και ολιγότερο ανεπτυγμένων από τήν άλλη (Πορτογαλία, Έλλάς, Ισπανία).

Στό σημερινό λοιπόν μή μαρξιστικό κράτος ένα μεγάλο μέρος του εθνικού εισοδήματος πού φθάνει μέχρι τό 60% αποτελεί κρατική δραστηριότητα. Τούτο σημαίνει αντιστοίχως δι ό ιδιωτικός τομέας συρρικνώνεται στό σύνολο τής δραστηριότητας και αποστερείται παραγωγικών πόρων. Ή εκτίμηση τής αποτελεσματικότητας των κρατικών δαπανών δέν μπορεί νά γίνει εύκολα μια και ελλείπουν οι αναγκαίες πληροφορίες για τό κόστος τής παροχής κρατικών υπηρεσιών. Έτσι ή Παρετιανή Optimalite πάει περίπατο και τό μόνο πού μένει είναι ή φιλοδοξία επεκτάσεως τών δαπανών για τήν παραγωγή δημοσίων και οιοει δημοσίων αγαθών πέραν τοῦ άριστου σημείου μέ σκοπό τήν αύξηση τής εξουσίας, τής δυνάμεως και τοῦ Prestige τής νέας «νομενκλατούρας» τών κυβερνώντων και τών γραφειοκρατών. Αυτό από οικονομικής σκοπιάς έχει σαν αποτέλεσμα τήν σπατάλη πόρων και τις πληθωριστικές πιέσεις.

Οί πολίτες ζητούν περισσότερα δημόσια αγαθά, χωρίς όμως νά σκέπτονται τις συνέπειες σέ πρώτη φάση και χωρίς φυσικά νά είναι διατεθειμένοι νά υποστούν τό κόστος. Οί πολιτικοί σχηματισμοί, από τήν άλλη πλευρά, ανταγωνίζονται υποσχόμενοι μεγαλύτερη προσφορά από εκείνη πού θά ήταν εφικτή. Οί γραφειοκράτες μέ τήν σειρά τους, ενώ κανονικά λαμβάνουν εντολές από τήν πολιτική εξουσία, επηρεάζουν έν τούτοις τους πολιτικούς για τά δικά τους συμφέροντα, δίνοντας ορισμένες φορές ανακριβείς πληροφορίες και είσηγούμενοι αύξηση τοῦ αριθμού τών δημοσίων υπαλλήλων, τών υπουργείων και τών κρατικών υπηρεσιών, όπως είπαμε παραπάνω. Έτσι ή γραφειοκρατία τείνει νά ομοιάζει μέ μονοπώλιο και νά μεταβάλλεται από υποκείμενη σέ παρακείμενη τής πολιτικής εξουσίας.

Τό ανταγωνιστικό παιχνίδι μεταξύ πολιτικών, γραφειοκρατών και ψηφοφόρων μπορεί νά οδηγήσει σέ απροσδιοριστία τής κοινωνικής ισορροπίας και τελικά στό χάος. Ό μεγάλος χαμένος θά είναι χωρίς αμφιβολία ή ελευθερία τών πολιτών. Τους κινδύνους τοῦ κράτους Leviathan αντελήφθη τό 1935 ό Mannheim απαιτώντας θεμελιώδη εκδημοκρατισμό τής κοινωνίας για νά προστατευθούν τά άτομα.

"Όσο τό κατά κεφαλήν εισόδημα αυξάνει και έχει ξεπεράσει ορισμένο επίπεδο, όσο τό επίπεδο υλικής και κοινωνικής ευημερίας ανεβαίνει, τόσο τό άτομο θά πρέπει νά άνεξαρτοποιεΐται από τήν κρατική μέριμνα, από τόν κρατικό έλεγχο και νά είναι περισσότερο ελεύθερο στις επιλογές του. Πόσος έλεγχος και πόση ελευθερία χρειάζονται στό σύγχρονο κράτος; ποιο είναι τό άριστο Μιχ για νά άποφευχθοῦν ανεπιθύμητες συνέπειες τόσο στον οικονομικό (αναποτελεσματικότητα τής παραγωγής, πληθωρισμός) όσο και στό πολιτικό επίπεδο; Αυτό είναι τό ζητούμενο.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- HANS VAN DEN DOEL, *Democracy and Welfare Economics*, Cambridge, 1979
K. DAVID WHYMES and A. ROGER BOWLES. *The Economic Theory of the State*, Martin Robertson, Oxford 1981
I.M.D. LITTLE, *A Critique of welfare Economics*, 2nd ED. Oxford Paperbacks, 1973.

- MILTON FRIEDMAN, *Free to choose*, Penguin, 1980
- C.V. BROWN AND P.M. JACKSON, *Public Sector Economics*. Martin Robertson, Oxford, 1980
- W.N. LOUCKS AND W.G. WHITNEY, *Comperative Economic Systems*. 9th Ed. Harper Iernatio
nal Edition.
- A. RICHARD MUSGRAVE, «Theories of Fiscal Crises: An essay in fiscal sociology». In *HJ. AA-
RON AND M J. BOSKIN* (EDS), *The economics of taxation*, the Brookings Institution. 1980.
- J.M. BUCHANAN, *The Limits of Liberty: Anarchy and Leviathan*, Chicago. 1975.
- A.T. PEACOCK AND J. WISEMAN, *The Growth of Public Expenditure in the U.K.*, Princeton U.P.
1981.
- G.J. STIGLER, *The Citizen and the State*, Chicago 1975
- P.M. SWEEZY, *The theory of Capitalist Development*, New York, 1968.
- S.A. SARANTIDES. *Theory of Optimal Allocation, Welfare and General Equilibrium*. Piraeus 1978 (In
Greek)
- COMPARATIVE ENCYCLOPAEDIA, *Socialism, Marxism. Capitalism* Papazissis Publishing Co..
Athens (In Greek).